

Eredmények — feladatok

Negyedszázados jubileumi ünnepségünkön mindenképpen illendő, sőt mondhatni kötelező, hogy számot adjunk önmagunk és a külső nyilvánosság előtt is intézményünk eredményeiről meg az előtte álló feladatokról. Illő dolog a visszapillantás, már csak azért is, mert a szakmai közvélemény időnként igényli ezt, s különösen elvárja egy-egy jelentősebb periódus lezártaival. Emellett azonban kötelesség is a vezetés számadása, hiszen a további út kijelölése, a további feladatok meghatározása csakis egy sokoldalúan felállított mérlegelésből indulhat ki.

A mérlegkészítő nehéz helyzetben van, ha nem ismert tényeket akar ismételni vagy újra megfogalmazni, ti. a Nyelvtudományi Intézet munkájáról, valamint az Intézet történetéről hiteles, objektív képet rajzoltak a huszadik évforduló alkalmából TAMÁS LAJOS és KIRÁLY PÉTER (ANyIOK 27:197—212), ill. BALÁZS JÁNOS (MNy 65:385—391), de egyéb alkalom adtán a közelmúltban mások is (pl. IMRE SAMU: NytudÉrt 58:21—27). Ezek után az értékelések után felesleges lenne az Intézet történetének részleteiben elmélyedni vagy a jól ismert produkciókat újólág bemutatni. Utalva tehát az öt évvel ezelőtt elhangzott megállapításokra, áttekintésemben inkább az Intézet közelmúltjával és jelenével, valamint a fejlesztés problémáival szeretnék foglalkozni.

Általános jellegű kérdésekkel kezdem és valószínűleg a problémák sűrűjébe vágok azzal a megállapítással, hogy az Intézetben folyó nyelvészeti tevékenység napjainkban a módszerek tekintetében színesebb, változatosabb, mint 15—20 esztendővel ezelőtt volt. Talán nem tévedek, ha az akkori metodikailag homogénabb állapotot azzal magyarázom, hogy az Intézet munkatársai — kevés kivétellel — a budapesti iskola néven említett nyelvészeti irányzat neveltjei voltak, akiknek sajátos egyéni arculatuk — lévén pályájuk kezdetén — akkor még talán nem is alakulhatott ki. Az Intézet felállítása óta azonban már egy nemzedéknyi idő eltelt, s ez alatt nemcsak új generáció nevelkedett fel s állott munkába, hanem az alapító tagok, ill. a régibb intézeti munkatársak egy része is a szakterület mértékadó tekintélyévé vált. Már ez a két tényező önmagában hordoz bizonyos átértékelési lehetőségeket. Hozzájárultak ehhez a nemzetközi porondon végbement tudománytörténeti korszakváltás kései hullámaként bennünket is elérő strukturalizmus körüli viták, majd a posztstrukturális irányzatok körül fel-fellobbanó disputák, amelyek nolens—volens nagyjában és egészében lassan mégiscsak átforgalmazzák nyelvészetünk arculatát. Ez az arculat — valószínűleg az említett körülmények folytán — módszertani szempontból tehát talán kevésbé egységes, mint korábban: világosan tükrözik ezt folyóirataink, kiadványaink. A klasszikus nyelvészeti tematikát és metodikát reprezentáló művek nagy részén érezhető ma már a

viták megtermékenyítő hatása, az, hogy a korszerűsítés igénye az ún. hagyományos irányzatokat sem hagyta érintetlenül: a hagyományosnak tekintett nyelvészetnek is jellemzőjévé vált az egzaktabb kifejezési módra és részben a nyelvi rendszerek, struktúrák vizsgálatára való törekvés.

Az elvi és módszertani tekintetben sok újítást felmutató, korszerűsödő „hagyományos” nyelvészet mellett a modern nyelvészeti irányzatok tábora is megsokasodott: a generatív keretekben, ill. generatív nyelvelírási technikával dolgozó nyelvészeteken kívül fejlődik a porából megújított tipológia, az areális kontrasztív és matematikai nyelvészet, nem is szólva arról, hogy sajátosan hazai kezdeményezésű irányokról is beszélhetünk. Igaz, hogy a funkcionalizmus, a szerves rendszerek elmélete, a produktivitási nyelvtan és hasonló néven emlegetett kezdeményezések még nem építették ki a maguk teljes nyelvelméleti rendszerét, de potenciálisan magukban hordozzák egy-egy új nyelvtudományi iskola kialakulásának feltételeit.

Egyszerűen a magyar nyelvészetben és következőképpen az intézetben az utóbbi években tapasztalható változatosabb metodikai színek elsősorban általánosan ható, s a tudományos előrehaladással szoros összefüggésben álló tényezőkből következik. Helytelen lenne azonban megfeledezni arról, hogy szerepe lehet ebben más körülményeknek is. Főleg annak, hogy néhány nagy kollektív munkálat készítése, ill. elkészülte lehetőséget adott olyan általánosítások megfogalmazására, amelyek azután elméleti és metodológiai szempontból is hasznosíthatók voltak. Minden bizonytalansággal ilyen háttérrel van annak, hogy pl. a magyar dialektológia, lexikológia, lexikográfia, nyelv művelés jelentős módszerbeli újításokkal lépett színre és nemzetközi viszonylatban is érezhetően a kutatás első vonalában van.

Az ún. hagyományos és nem-hagyományos nyelvészet között persze nemcsak az átmenet széles skálája húzódik, ami sok esetben nehezíti a határvonalat, hanem emellett öröndetes módon egészséges kölcsönhatás is kezd kialakulni közöttük. Ez megnyilvánul egymás eredményeinek elismerésében, bár olykor heves, ám tagadhatatlanul termékeny eszmecsere vezettek el eddig. Tárgyszerű vitákkal — és hozzáteszem: tiszta légkörű, személyeskedéstől mentes — objektív vitákkal a jövőben is fokozhatjuk a modern és hagyományos nyelvtudomány együttműködését, mégpedig úgy, hogy közben a marxista filozófia mérlegére helyezve értékeljük a szembenálló téziseket. A nyelvre vonatkozó hagyományos és nem-hagyományos elméletek zöme ui. voltaképpen egyaránt polgári filozófiai áramlatokból sarjadt ki úgy hogy a marxista filozófiával való szembesítésre nemcsak az egyik, de a másik is rászorul. Az egyes nyelvtudományi irányzatok filozófiai alapjai persze nem mindig érzékelhetők közvetlenül a konkrét kutatási eljárásokban: a szaktudomány és a filozófia viszonyának sajátos jellegéből következik, hogy a nyelvtudományi eredmények nem az egyes irányzatok filozófiai megalapozásából származnak, hanem a nyelvi tények érdemi, nyelvészeti vizsgálatából. Ez egyrészt arról győz meg bennünket, hogy marxista elkötelezettséggel sokféle nyelvészet művelhető, de másrészt arról is, hogy a különböző módszerek filozófiai gyökereinek kimutatása és bírálata nem azonosítható a módszerek bírálatával. Más szóval a marxista igényű nyelvtudományban a különböző irányzatok és iskolák által alkalmazott módszerei a marxizmus pluralizálásának kiváltása nélkül is megférnek és vitázhatnak egymással, lehetőleg azonban úgy, hogy egyik se akarja magát a nyelvtudománnyal, vagy a marxizmussal azonosítani és egyik se akarjon monopol helyzetbe kerülni.

A tudomány fejlődése szempontjából alapvető dolog a tudományos álláspontok megütöközése és a közöttük folyó küzdelem a valóság minél hívebb földerítéséért, az összefüggések szabatos, egzakt leírásáért. Az ilyen egészséges polémia lehetőségét a monopól helyzet kizárná: a monopóliumban a tudományos érvelést a hatalmi szó, a szervezeti befolyásolás váltja fel, s ezért az ilyen szituáció kialakulását a tudomány érdekében és saját érdekünkben el kell kerülnünk.

Valószínűleg nyitott kapukat döngetek, amikor akképp fogalmazok, hogy a marxista nyelvtudományban helyet kaphat tehát a hagyományos és a modern nyelvész(et) egyaránt azzal a feltétellel, hogy módszereik különbözősége ellenére is a marxista filozófia alaptételeit érvényesítik munkájukban.

Ilyen háttérrel is felvethető a kérdés: hová tart a nyelvtudomány? A nyelvészetnek földrajzilag távolabbi, s a fejlődésben előttünk járó gócait szemlélve az a benyomásom, hogy újabb iskoláknak — irányzatoknak a megjelenése jobbra okozati összefüggésben lesz a generatív-transzformációs nyelvészet fellépésével: az általa vagy ellenében kifejlesztett elméleti irányzatoknak — a nemzetközileg, de hazánkban is érzékelhető fejlődési tendenciákból ítélve — lényeges szerepe lesz a jövő nyelvészetében.

Ez ugyan már prognosztika, amellyel voltaképpen eltértem tárgyamtól, melynek célja az volt, hogy a konkrét eredmények és feladatok számbavétele előtt fölvezoljam néhány vonással azt a tudománytörténeti hátteret, amelyben eredményeink létrejöttek és amelyben feladataink megvalósíthatók.

S ha most az elejtett fonalat újból fölveve arra próbálunk válaszolni, hogy a Nyelvtudományi Intézet első húsz esztendejének másoktól már előszámlált eredményeit mivel toldotta meg a legutóbbi öt év során, akkor örömmel jelenthetjük néhány vállalkozásunk sikeres továbbvitelét, ill. részben befejezését.

Közművelődési (és speciálisan anyanyelvi művelődési) szempontból kétségtelenül legnagyobb jelentőségű az Értelmező Szótárhoz szorosan kapcsolódó Magyar értelmező kéziszótár, amely a maga százezres példányszámával a magyar társadalom legszélesebb köreire kiterjesztve folytatja azt az ízlésnevelő és anyanyelvi művelődést emelő munkát, amelyet A magyar nyelv értelmező szótára elindított. Két évvel ezelőtt, 1972-ben jelent meg, s talán nem ártatjuk magunkat akkor, ha kijelentjük, hogy az ÉKSz népszerű és sűrűn használt könyv, tehát feladatát — úgy látszik — jól betölti. Népszerűségben vetekszik vele az 1971-ben megjelent Magyar utónévkönyv, amelyet nagyon aktuális társadalmi realitás — pl. a szociálpolitikai intézkedések hatására örvendetesen (bár lassan) emelkedő népszaporulat — érthetővé is tesz.

A folyamatosan végzett nyelvművelő munka igen sokféle formában közmegelegedést kiváltva folyt és továbbra is széles érdeklődés övezte. Minden biztonnal örömet okozott volna szélesebb körben is, ha jelenthettem volna a Nyelvművelő Kézikönyv, a Szinonimaszótár és a Kiejtési Kézikönyv elkészülését. Sajnos, ezt nem áll módomban megtenni: az első közvetlenül az egységsítítő szerkesztés fázisában különböző okok miatt átmenetileg leállt, — a második egy kiváló kollégánk tragikus halála miatt szenved késedelmet, — az utoljára említett pedig a közreműködő intézmények lassú lemorzsolódása, ill. az anyagiak hiányából folyó passzivitása miatt vesztegel, akárcsak a Magyar nyelv gyakorisági szótára.

Másfelől azonban a fősztályi szinten kiemelt témáink közül sikeresen lezártuk mindkettőt, s reméljük, hogy közülük a nyelvművelés ügyét szolgáló

nagy összefoglaló tanulmány „A mai magyar nyelv állapotáról, tekintettel a nyelvhasználat visszáságaira” rövidesen közlésre kerülhet.

A nemzeti önismeret múltunk értékeinek számontartására kötelez és arra, hogy ezeket az ismereteket szélesebb körben is terjesszük. Ezt a célt szolgálja „A magyar nyelv történeti—etimológiai szótára” és „A magyar szókészlet finnugor elemei”, melyeknek második kötete 1970-ben, ill. 1971-ben elkészült, ill. megjelent, s harmadik kötetük elkészült, ill. közelesem elkészül, miközben megindultak s jól folynak az „Uráli etimológiai szótár” munkálatai is.

Ebben az időpontban hagyta el a sajtót a hazai dialektológia legnagyobb jelentőségű vállalkozásának, „A magyar nyelvjárások atlaszának” II., III. és IV. kötete is (1970, 1973, 1974), s ezzel kapcsolatban azt sem hagyhatjuk említetlenül, hogy e munkálatoknak mintegy melléktermékeként elkészült „A magyar nyelvjárások rendszere” c. modern szintézis egyéni munkaképpen. Tudományos szempontból kiemelkedő fontosságú esemény volt a Petőfi-szótár testes I. kötetének megjelenése (1973), továbbá két olyan idegen nyelvű összegező munka, melyek a magyar nyelv, ill. a finnugor nyelvészet átfogó kérdéseiről tájékoztatják a külföldi szakembereket: az egyik a *The Hungarian Language* c. tanulmánygyűjtemény (1972), a másik a SzUTA Nyelvtudományi Intézetében a mi Finnugor Osztályunk részvételével készült s a *Nauka* kiadónál ez évben megjelent „Osznovü finnougorszkogo jazükoznanija” c. összefoglalás I. kötete.

Általános nyelvészeti kollektív munkáink — mint ismeretes — nincsenek: ezen a területen főleg egyéni kezdeményezésű munkák folynak, azonban előre megtervezett tematika szerint szabályos időközökben jelentkeznek az Általános Nyelvészeti Tanulmányok kötetei, melyek az Intézet és az ELTE Általános Nyelvészeti Tanszéke közös szerkesztésében jelennek meg. Az Intézet huszadik évfordulója óta napvilágot látott a nyelv és gondolkodás problematikájával foglalkozó VII. kötet (1970), a nyelv és társadalom összefüggéseit sokoldalúan megvilágító VIII. kötet (1972) és a grammatikai tanulmányokat tartalmazó IX. kötet (1973). Rövidesen megjelenik a nyelv bangdomíniumáról szóló tanulmánygyűjtemény mint a sorozat X. kötete is.

Eredményes együttműködés alakult ki az Intézet és munkapartnerei között az angol—magyar kontrasztív nyelvészeti kutatásokban, melyek a washingtoni Center for Applied Linguistics-szel kötött megállapodás alapján folytak. Ennek eredményeképpen ez év végén nyomdába kerül a kutatások első fázisát lezáró tanulmánygyűjtemény. Az alkalmazott nyelvészeti munkacsoport működéséhez ezenkívül több ígéretes kezdeményezés is fűződik, melyekre majd még visszatérek.

Beszámolóm nem lehet teljes: az Intézet tagjai által publikált jelentős egyéni produkciókra általában nem tértem ki, de nem említettem több folyamatban levő, nagyobb, csoportos munkálatot sem (ezek egy része a későbbiekben a fejlesztési programmal összefüggésben szóba fog még kerülni). Nem mulaszthatom el azonban nevezetesebb eredményeink közé sorolni és a nyilvánosság előtt is fölemlíteni fonetikai laboratóriumunk rekonstrukcióját: az Akadémia illetékes szerveinek hathatós anyagi és erkölcsi támogatása révén felújítottuk eszközparkunkat és alapjaiban kialakítottuk a kutatási profilunknak megfelelő laboratóriumi rendszert. Ez a folyamat persze nem tekinthető befejezettnek: a műszaki szintentartás a technikai feltételek, és a műszerállomány további fejlesztését követeli.

Intézetünk személyi állománya az elmúlt években sajnálatos módon több szomorú haláleset folytán átmenetileg csökkent. E fájdalmas események néhány munkálat tervének kényszerű módosítását vonták magukkal. Egyenlegünk — úgy érzem — mégis pozitív, s ebben az Intézet korábbi vezetőségének, személy szerint mindenekelőtt TAMÁS LAJOS igazgatónak kiváló munkáját látjuk. TAMÁS LAJOSnak széleskörű szakmai tudása, vezetői tapasztalata nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az intézeti munka a jelzett súlyos veszteségek ellenére is zavartalanul folyt. Kötelességem ezért az ünnepi ülés alkalmából köszönetemet nyilvánítani Tamás Lajos akadémikusnak áldozatos munkájáért, akinek igazgatása az Intézet tevékenységében igen eredményes nyolc esztendő jelez. Az ő tevékenységének említésekor nem hallgatható el, hogy elődei, TELEGDY ZSIGMOND professzor és NÉMETH GYULA akadémikus kiváló érdemeket szereztek az Intézet megszervezésében és kollektív termékeik kialakításában. Fogadják ők is — és az összes korábbi igazgatóhelyettesek — őszinte köszönetünk kifejezését.

A Nyelvtudományi Intézet huszonöt éves jubileuma szinte egybeesik a középtávú tervidőszak lejártával és az 1976-ban kezdődő 5. ötéves terv előkészítésével. Nagyjából ebben az időben fejeződik be néhány nagyobb kollektív munkálatunk, még ha késés itt-ott előreláthatólag „betervezhető” is. Mindenképpen esedékes tehát új elképzeléseink, új kutatási irányaink felvázolása, különös tekintettel az 5. ötéves tervre és az Intézet távlati fejlesztésére is. Aktuálisabb teszi ezt a programkészítést a régebbi projektumok előbb-utóbb történő befejezésén kívül az a törekvés is, hogy nyelvtudományunk az 1968. év őszi Debrecenben tartott nyelvészaktíva és az 1974. évi tavaszi budapesti aktívaülés szellemében fejlődjen, azaz olyan módon, hogy a hagyományos és a modern nyelvészet közötti ellentét — még ha egy ideig számolnunk kell is vele — ne akadály legyen a kölcsönös megértésnek, hanem a nyelvészeti közgondolkodás és tevékenység korszerűsödésének hajtóereje. Ha ez így történik, akkor bizonyos, hogy Intézetünk új székházba településével nemcsak külsőlegesen fogja szimbolizálni a negyedszázados korszakváltást, hanem előbb-utóbb tartalmilag is megvalósítja azt.

Terveinkben a realitásokból kell kiindulnunk: mindenekelőtt abból, hogy a Nyelvtudományi Intézet jól kiépített, felfejlesztett szervezet, ahol személyi fejlesztéssel — a főtitkári koncepció szerint — csak minimális mértékben számolhatunk s a kutatási kapacitás bővítése témakonzentrációval és esetleges szervezeti, ill. munkaszervezési módosításokkal érhető el.

Az utóbbi években különböző fórumokon hozott határozatok egyértelműen kifejezésre juttatták, hogy milyen alapvető feladatok megoldását várja a párt a tudománytól és annak művelőitől. Másfelől a tudomány fejlődése szempontjából is elsődleges fontosságúak azok a politikai, ideológiai állásfoglalások, amelyekre különböző dokumentumok hívják fel a tudományos élet munkásainak a figyelmét. Ezek jól illusztrálják a párt elvi politikáját és a tudomány — köztük a társadalomtudomány — növekvő súlyát. Végső soron a mi feladataink is a szocializmus és a tudomány közötti kívánatos és szükséges együttműködésből következnek: ebből fakad az a törekvésünk, hogy a marxista szemlélet, azaz a materialista filozófia és a dialektikus felfogás további erősödését várjuk a tudományokban, jelesen a nyelvtudományban is. A kor

színvonalán álló nyelvészet művelésének alapfeltételét ebben látjuk, s a korszerűség kritériumainak tartott minden egyéb kívánalom (a társadalmi hasznosság, ill. a tudományosan körültekintő, a nyelvet minden összefüggésében vizsgáló és magyarázó, ugyanakkor szabatos, egzakt kifejezésre törekvő kutatás) ebből következik. Véleményünk szerint ez korunk fejlődésének alapvető tendenciája, amiből az is következik, hogy modern nyelvészek azt valljuk, aki lépést tud tartani e mai szocialista fejlődéssel.

A társadalmi hasznosság vonatkozásában Intézetünk — tudjuk — eddig is nem kevés eredménnyel dicsekedhet. A jövőben tevékenységünknek a közvetlenül társadalmi szükségletet kielégítő területeit erőteljesen fejleszteni kívánjuk. A közművelődési és oktatáspolitikai határozatok végrehajtásába való aktívabb közreműködésünket fogja ez eredményezni.

Univerzális jelenség világszerte, hogy a tudomány sebes ütemű fejlődése következtében, de egyéb társadalmi okok folytán is, egyre nehezebb problémák elé kerül a köznevelési struktúra, ha megfelelően nem újítja meg önmagát. Logikus lépés volt tehát, hogy a kormány VI. országos főirányként fölvetette a köznevelés fejlesztését szolgáló kutatásokat az Országos Távlati Tudományos Kutatási Tervbe. Számomra legalábbis teljesen magától értetődő, hogy egy ilyen országosan kiemelt és a jövő nemzedék nevelését alapozó kutatás nem korlátozódhat pusztán tantárgypedagógiai, iskolaszervezési és ehhez hasonló kérdésekre, hanem különböző tudománysszakok bevonásával az oktatás tartalmi megújítását is napirendre kell tűznie. Intézetünk hasznos munkát végezhet e programon belül az anyanyelvi oktatás és bizonyos mértékig az idegennyelv-elsajátítás elméleti kérdéseinek gondozásával. A nyelvi oktatás gyengéi közismertek: mindenekelőtt az, hogy feladatainak általában nem tud eleget tenni. Ennek az áldatlan helyzetnek a társadalmi veszélyességét most kezdjük felismerni. A nyelvi nevelés célja elvégre közvetlenül társadalmi érdekű. Az a feladata, hogy kialakítsa és fejlessze a tanulók kommunikatív készségeit, önálló, logikus gondolkodásra szoktatását. Így módon azután nehezen nélkülözhető szerepe van a közösségi ember személyiségvonásainak kialakításában, de az egyén képességeinek maradéktalan kibontakoztatásában is. Amellett, hogy a nyelvi nevelés e készségek kialakításának feltételeit megteremti, közvetve világnézeti-formáló hatással is rendelkezik. Éppen ezért a nyelvi nevelés és oktatás hatásosabb formáinak kidolgozása egyike a legfontosabb köznevelési és közművelődési feladatoknak a társadalomtudományok területén, s ennek kimunkálásához a Nyelvtudományi Intézet is hozzá tud járulni.

E megfontolások alapján tervbe vettük, hogy bejelentjük csatlakozásunkat „A köznevelés fejlesztését szolgáló pedagógiai kutatások” elnevezésű VI. országosan kiemelt főirány 2. részfeladatához (Az oktatás és nevelés folyamatos tartalmi és módszertani korszerűsítése). Szándékunkban az a spontán kezdeményezés is megerősít, amely az Alkalmazott Nyelvészeti Csoport által megszervezett Fiatal Nyelvészek Munkaközösségétől származik. E fiatal kollégáink eddig nem legalizált módon foglalkoztak az anyanyelvi oktatás reformjának ügyével: tanári kézikönyvet és munkafüzetet készítettek és ennek alapján néhány iskolában kísérleteket folytatnak elképzeléseik megvalósítására. Ezt a munkát az 5. ötéves tervben ki kell terjeszteni a középiskola mind a négy osztályára, s a négyéves ciklusban történő kísérleti oktatást értékelni kell. Ezt követheti majd távlatilag az iskolai magyar grammatika elkészítése. Mindez az idegennyelv-elsajátítási, ill. a magyar—oros, magyar-

francia és egyéb kontrasztív nyelvészeti munkák szervezésével, irányításával egyetemben azt is jelenti, hogy az Intézet részesedése a kiemelt témák művelésében növekedni fog. Eddig ugyanis a kiemelt témák az Intézet kapacitásának aránylag nagyon kis részét kötötték le. A helyzet most várhatóan változik — még ha két kiemelt témánk kutatása időközben sikeresen be is fejeződött —, különösen akkor, ha a VI. kutatási főirányhoz tudunk csatlatni az anyanyelvi művelődés témái közül néhányat.

A társadalomtudományok súlyának a növekedését eképpen a megoldandó feladatok gyarapodásában is tapasztaljuk a nem-hagyományos témákban és hagyományosokban egyaránt. A közöttük való — fontosság és sürgősség szerinti — válogatás mindig az Intézet vezetőségének felelősségteljes feladata lesz.

Mindenekelőtt azonban az Intézet saját kezdeményezésű nagyobb tervmunkáit kell megvalósítanunk, s ahogy egy-egy munkálattal elkészültünk, csak akkor kezdhetünk nagyobb szabású feladatokba.

A Magyar Nyelv Történeti Etimológiai Szótárának befejezése után a Mutató készítése már nem igényli az egész nyelvtörténeti munkacsoport aktív részvételét, ezért a kollektíva nagy része bekapcsolódhat A Magyar Nyelv Történeti Grammatikájának készítésébe. Ez a munkálat most van tervezés alatt és az ELTE magyar nyelvtörténeti és dialektológiai tanszékével közös produkciónban fog készülni, akárcsak a TESZ. Kétségtelenül az elkövetkező tervidőszak egyik legjelentékenyebb témájának ígérkezik, amelynek beláthatatlan tudományos súlyán kívül nagy szerepe lesz a magyar nyelvtörténeti káder-utánpótlás nevelésében is.

Az uráli etimológiai szótár munkatársai az etimológiai szócikkek írása után szintén új kollektív munka indítását tervezik: egy urálistikai összegezés készítésére vállalkoznának, amely a magyar nyelvtörténet szempontjából is fontos vállalkozás lenne.

Ha most ezekhez hozzávesszük, hogy párhuzamosan és egyidejűleg be kell fejeznünk az eddig név szerint nem emlegetett műveken kívül a Petőfi-Szótár, a Szinonima Szótárt, a Földrajzi Nevek Etimológiai szótárát, a Nyelv-művelő Kézikönyvet, az államigazgatási nyelv visszásságait tárgyaló nyelv-művelő kötetet, a Leíró Magyar Hangtant, A Magyar Nyelvatlasz kiadását, s hogy előre kell haladnunk az Új Magyar Tájszótár szerkesztésével is, akkor — a folyamatosan végzendő és egyéni kutatásokkal együtt — voltaképpen az Intézet kutatási kapacitása az egész 5. ötéves tervre lekötöttnek látszik.

Az előadottak szerint az Intézet munkájának gerincét a jövőben is kollektív, kollektív jellegű ill. kiemelt kutatások alkotják. Ez voltaképpen összhangban áll azzal a tudománypolitikai koncepcióval, amely szerint a magas befektetéssel létrehozott és fenntartott intézeteknek általában olyan nagyobb témakörök kutatásával kell hivatásszerűen foglalkoznunk, amelyek egyéni erőfeszítéssel nem oldhatók meg. Emellett persze támogatjuk, buzdítjuk és elvárjuk a nagyobb egyéni erőfeszítéseket is: ezekből néha meglepően előremutató új eredmények szülehetnek s ezért a tudományos meggyőződés diktálta egyéni témaválasztásokat, a szellem szabad szárnyalását korlátozni nem akarjuk, sőt a hozzá szükséges időt biztosítjuk. De úgy véljük, hogy helytelen lenne minden egyes egyéni tervet témalapos kutatásnak minősíteni: az eltelt huszonöt esztendő megmutatta, hogy a terv-elmaradásoknak egy jelentős része az ilyen egykor bejelentett, de azután különféle okok miatt elejtett vagy félbehagyott egyéni témákra vezethető vissza. Arra kérem munkatársainkat ezért, ne

tekintsék méltánytalannak, ha egyéni munkáik nem témalapos munkálatként szerepelnek, mert ezzel nem minősíteni akarjuk munkájukat, hanem kizárólag munkaszervezési és tervezéstechnikai egyszerűsítést kívánunk általa végrehajtani. Annak azonban semmi akadálya sincsen — sőt éppenséggel bátorítani szeretném az ilyen kezdeményezéseket —, hogy a nagyobb tematikai egységbe összeálló egyénileg feldolgozható rokon témák egy közös témalapon legyenek nyilvántartva. Akár közös kutatásnak is lehetne nevezni ezt a munkaformát, amelyben az egyéni munka nem vész el névtelenül a végtermékben, hanem annak önállóan is érvényes, önmagában is helyt álló részét alkotja. Az egyéni kutatások tömörítése egy központi kérdés köré a koncentráció elve szerinti és egyaránt megfelel az egyéni és a közösségi érdekeknek. Ez a munkaforma véleményem szerint sikerrel alkalmazható az eddig inkább egyénileg folytatott általános nyelvészeti kutatásokban, melyeket a jövőben nagyobb súllyal szeretnék támogatni. Ilyen módon foglalhatók munkaközösségi keretekbe a kontrasztív és tipológiai témákon kívül pl. munkatársaink szemantikai vonatkozású témái is, melyekben a jelentés és problémaköre más-más aspektusból kerül vizsgálatra (pl. az új szemantikai elméletek kritikai áttekintése, mondattani jelenségek és a jelentés összefüggése, a jelentéstudomány az információelmélet tükrében stb.). Ezek az elvi, elméleti kérdésekre irányuló kutatásokon kívül témalapos közös munkának tekinthető persze egy-két egyéb intézeti tevékenység is (pl. a regionális köznyelv kutatása stb.).

A következő öt éves terv időszakában kezdjük meg, ill. tervezzük meg a „nagyüzemi szervezettséggel” készítendő Gyakorisági Szótár, ill. Akadémiai Nagyszótár munkálatait. Mindkettő olyan munka, amelynek elkészítéséhez a modern gépi adatfeldolgozási technikát kell segítségül hívni. E munkálatok költségigénye azonban meghaladja az Intézet jelenlegi lehetőségeit, úgy hogy a szükséges összegeknek a távlati tervekben való biztosítását mindenképpen el kell érniük. A Gyakorisági Szótár gyűjtésének talán lendületet fog adni az a körülmény, hogy az MTA Főtitkárának kezdeményezésére Polinszky Károly elvtárs oktatási miniszter köriratban kérte fel a munkálatban érdekelt egyetemeket és főiskolák vezetőit e munkálat kiemelt anyagi támogatására. A magunk részéről bízunk benne, hogy az illetékes felsőoktatási vezetők megértő támogatásával lassan kimozdul a holtpontról ez a munka, amely az oktatásügy szempontjából is sok közvetlenül hasznosítható gyakorlati eredménnyel kecsegtet.

Mint látható, a Nyelvtudományi Intézet a jövőben is kénytelen lesz válogatni a társadalmi szükségletnek minősülő aktuális tudományos feladatok között, még pedig úgy, hogy a mindenkori személyi állományával reálisan elvállalható, legfontosabb témákat emelje ki közülük. Az Intézet profilja tehát továbbra is a nyelvészet négy szakágazatát öleli fel, nevezetesen a magyar, a finnugor, az általános és az alkalmazott nyelvészeteket, de az ide tartozó valamennyi eddigi és újabban fölmerült tudományos és társadalmi-gyakorlati igényt ellátni nem képes. S mivelhogy extenzív létszámfejlesztést nem várhatunk, a nyelvészeti munka efficienciáját a témakoncentráció mellett belső szervezési intézkedésekkel is növelhetjük, meg az Intézet országos koordináló és irányító tevékenységének fokozásával is.

Az Intézet országos koordináló és irányító tevékenysége jelenleg csak bizonyos területeken (legsokoldalúbban az alkalmazott nyelvészeti kutatásokban) érvényesül, konkrét együtt-dolgozásunk egyetemi kutatóhelyekkel pedig ténylegesen a TESz és ÁNyT esetében valósult meg. A tanszéki kutató-

soknak az Osztályhoz tartozó bizottságoktól is szorgalmazott szervezettebbé tétele és az ezzel összefüggésben távlatilag kiépíthető országos nyelvtudományi kutatóhálózat az Intézet koordináló feladatait is gyarapítani fogja. A magunk részéről szívesen vállaljuk a jövőben a szorosabb együttműködést a budapesti és a vidéki tanszéki kutatóhelyekkel, sőt bízunk abban, hogy pl. a Gyakorisági Szótárral kapcsolatban ez hamarosan valóra is válik. Aligha kell bizonygatnom, hogy folyamatban levő munkálataink meggyorsítása itt a tét: említhetném a Gyakoriságin kívül Akadémiai Nagyszótárunk vagy az Új Magyar Tájzsótár példáját is. A nagyszótári munkálatok vonatkozásában az 5. ötéves tervben mindössze annyit tudunk változatlan anyagi ellátottságunk és személyi feltételeink mellett tenni, hogy a meglevő lezárt gyűjtések anyagát összerendeztetjük, hogy az a kutatás számára és a később megindítandó nagyszótári munkálatok számára archivális anyagként könnyen kezelhető legyen. Az állagmegőrzéssel azonban egy lépéssel sem jutottunk közelebb a Nagyszótár megvalósításához: ez csak a szükséges anyagi eszközök rendelkezésre bocsátása után lesz lehetséges, de akkor is nehezen boldogulnánk számítógépes nyelvészeink bevonása nélkül. A munkálatot ez ugyan nem teszi olcsóbbá, de reményt ad a belátható időn belüli befejezésre. Más nagyságrendben ugyanez a helyzet a tájzsótárral, ahol egy tanszéki kutatóhellyel való esetleges összefogás vélhetően a munka néhány évvel korábbi befejezésével bíztat.

Az Intézet kisebb-nagyobb szervezeti módosításokkal alkalmas az előtte álló feladatok elvégzésére. Pillanatnyilag ugyancsak egy szervezeti változtatás időszerű, az alkalmazott nyelvészeti csoport átszervezése: Strukturális és alkalmazott nyelvészeti o s z t á l l y á . Az Intézetnek ez a részlege létszámában is, a gondozott témák számában is kimeríti az osztály kritériumát, s magasabb szervezeti kategóriába sorolását ez, névváltoztatását a benne végzett munka jellege indokolja.

Megfontolandónak tartjuk ezenkívül, hogy a következő ötéves tervvel induló periódusban a rokon tematikák jobb összefogása céljából magasabb szervezeti egységeket — főosztályokat hozzunk létre, szám szerint kb. hármat: érzésünk szerint a munkakollektívák és témák jobban lennének beilleszthetők ilyen nagyobb egységekbe, mint a jelenlegi osztálykeretekbe. Főosztályosítási terveinkkel összhangban tudnánk pl. kiépíteni a bázisfejlesztési terv készítésekor az Osztályülésen is aktuálisnak tartott Nyelvművelő Központot is, amely nagyobb önállóság és nagyobb munkakapacitás birtokában jobban elláthatja majd feladatait, mint ma, amikor a mai magyar nyelv osztályára hárul és egyre sűrűsödő társadalmi igényeket és a tudományos kutató programban való tervteljesítést gyakran igen nehéz összeegyeztetni.

Fő feladataink jelzesszerű ismertetését azzal fejezem be, hogy Intézetünkben a minimális létszámfejlesztés mellett számolnunk kell a kutatói állományban bekövetkező természetes mozgással is. Törekvésünk az, hogy a felszabaduló és újonnan megnyitott álláshelyeket olyan fiatalokkal töltsük be, akik a haladás iránti elkötelezettséggel, a marxizmus—leninizmus elméletének és módszerének birtokában képesek az egyetemes nyelvtudomány művelésére. A megfelelő káderutánpótlás biztosítása érdekében is szorosabbra kívánjuk fűzni kapcsolatainkat az egyetemekkel, hogy leendő munkatársainkat már tanuló éveikben megismerjük. Tisztában vagyunk persze azzal, hogy kész és érett kutatókká a nálunk eltöltött évek alatt növekednek fel, s ezért különös gonddal foglalkozunk a kutatóvá képzés feladataival, a szakmai ismeretek

elmélyítésével. Ennek során ki óhajtjuk alakítani fiatal munkatársainkban azt a készséget is, hogy ismereteiket több irányban fel tudják használni. Ilyen képességek birtokában tudják majd a fejlődésből adódó új problémákat felismerni és tudományos munkásságukat a felmerülő társadalmi kívánalmaknak megfelelő új irányba terelni.

A következő ötéves terv részleteit a jövő év során kimunkáljuk. A reánk váró feladatok sokrétűségét mindenesetre előadományom, ha hiányosan és tökéletlenül is, de megvilágította. A fejlesztés fő irányai az elmondottakból kibontakoztak. Tapasztalatból tudom persze, hogy minden program annyit ér, amennyit megvalósítunk belőle. Kellemes érzés volna előre tudni, hogy a jövőben Intézetünk munkássága éppolyan eredményes lesz, mint eddig. Mindenesetre bizvást bízom abban, hogy a tervek valóra váltásában idősebb és fiatalabb kollégáimnak és az Intézet társadalmi szerveinek hathatós segítségére számíthatok.